

АНАЛІТИЧНІ РЕВ'Ю

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-2026-7-24>

Бойчук Сергій

*доктор філософії зі спеціальності 053 Психологія,
доцент кафедри соціології та психології ННІ № 5
Харківського національного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-2756-5330>*

ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ МЕХАНІЗМ САМОСВІДОМОСТІ

Анотація. У статті здійснено теоретико-концептуальний аналіз ідентичності особистості як інтегративного механізму самосвідомості в умовах сучасних соціальних трансформацій. Актуальність проблеми обґрунтовано з урахуванням впливу глобалізаційних процесів, цифровізації, воєнних подій і зростання криз ідентичності, що супроводжуються зниженням психологічного добробуту й ускладненням адаптації особистості. Розкрито сутність ідентичності як внутрішньої структури, що забезпечує цілісність, безперервність і узгодженість «Я» у часі та просторі, а також її роль у підтриманні суб'єктної позиції та здатності до саморегуляції. Проаналізовано основні наукові підходи до розуміння ідентичності – психосоціальний, психодинамічний, теорію самодетермінації та нарративний підхід. Обґрунтовано, що ідентичність є механізмом інтеграції особистісного досвіду, соціальних ролей, мотиваційних структур і смислових орієнтацій. Показано, що рівень інтегрованості ідентичності безпосередньо пов'язаний із психологічною стійкістю, автономністю та здатністю до відповідального прийняття рішень. Визначено багаторівневу структуру ідентичності, що включає особистісний, соціальний, професійний і національний виміри. Охарактеризовано їхні функції у забезпеченні внутрішньої цілісності, соціальної включеності, смислової спрямованості розвитку та ціннісної визначеності особистості. Доведено, що узгоджена взаємодія цих вимірів формує цілісну систему самосвідомості, тоді як їхня дезінтеграція може призводити до криз самототожності та внутрішніх конфліктів. Отримані результати розширюють теоретичне розуміння ідентичності як ключового інтегративного механізму самосвідомості та окреслюють перспективи подальших досліджень у контексті психологічної підтримки особистості в умовах суспільних криз.

Ключові слова: ідентичність особистості, самосвідомість, інтеграція «Я», самоідентифікація, психологічна стійкість, соціальні трансформації, професійна та національна ідентичність, саморегуляція.

Boichuk Serhii

*Doctor of Philosophy (PhD) in Specialty 053 Psychology,
Associate Professor of the Department of Sociology and Psychology
of the Educational and Research Institute № 5
Kharkiv National University of Internal Affairs
<https://orcid.org/0000-0002-2756-5330>*

PERSONAL IDENTITY AS AN INTEGRATIVE MECHANISM OF SELF-CONSCIOUSNESS

Abstract. The article presents a theoretical and conceptual analysis of personal identity as an integrative mechanism of self-consciousness under conditions of contemporary social transformations. The relevance of the issue is substantiated in view of the impact of globalization processes, digitalization, wartime events, and the growing prevalence of identity crises accompanied by decreased psychological well-being and increased difficulties in personal adaptation. Identity is conceptualized as an internal structure that ensures the integrity, continuity, and coherence of the “Self” across time and space, as well as its role in maintaining subjectivity and the capacity for

self-regulation. The main scientific approaches to understanding identity are analyzed, including the psychosocial approach, the psychodynamic perspective, self-determination theory, and the narrative approach. It is substantiated that identity functions as a mechanism for integrating personal experience, social roles, motivational structures, and meaning-oriented frameworks. It is demonstrated that the level of identity integration is directly related to psychological resilience, autonomy, and the capacity for responsible decision-making. A multi-level structure of identity is defined, encompassing personal, social, professional, and national dimensions. Their functions in ensuring internal integrity, social inclusion, meaningful developmental orientation, and value-based determination of the individual are characterized. It is proven that the coordinated interaction of these dimensions forms a holistic system of self-consciousness, whereas their disintegration may lead to identity crises and internal conflicts. The findings expand the theoretical understanding of identity as a key integrative mechanism of self-consciousness and outline prospects for further research in the context of psychological support for individuals under conditions of societal crises.

Keywords: personal identity, self-consciousness, integration of the Self, self-identification, psychological resilience, social transformations, professional and national identity, self-regulation.

Постановка проблеми та аналіз досліджень.

У сучасному світі, позначеному стрімкими соціальними трансформаціями, глобалізацією, цифровізацією та глибокими геополітичними потрясіннями, зокрема війсьними подіями, проблема ідентичності особистості набуває особливої наукової й соціальної значущості. Інтенсивні зміни культурних, професійних і ціннісних орієнтирів створюють ситуацію постійної невизначеності, в якій людина змушена переосмислювати власне «Я», своє місце у суспільстві та життєві перспективи. У таких умовах зростає кількість криз ідентичності серед молоді та дорослих, що проявляється у зниженні психологічного добробуту, труднощах адаптації, підвищеному рівні тривожності та депресивних станів.

Сучасна психологічна наука розглядає ідентичність як складний багатовимірний феномен, що поєднує особистісні, соціальні, професійні та культурні аспекти. Водночас існує потреба у цілісному теоретичному осмисленні ідентичності не лише як результату соціалізації чи сукупності самоописів, а як внутрішнього інтегративного механізму, що забезпечує безперервність та узгодженість самосвідомості. Самосвідомість постає рефлексивним простором, у межах якого особистість співвідносить власні цінності, переконання, досвід і життєві цілі, а ідентичність виконує функцію структурної організації цього процесу, підтримуючи відчуття цілісності «Я» у часі та просторі.

Особливої ваги ця проблема набуває в умовах суспільних криз і військових трансформацій, коли людина змушена переглядати професійні орієнтири, національну та громадянську позицію, моральні пріоритети й життєві стратегії. У таких ситуаціях саме інтегрованість ідентичності визначає здатність особистості до психологічної стійкості, відповідального прийняття рішень, збереження суб'єктної позиції й особистісного зрос-

тання. Натомість дезінтеграція ідентичності може призводити до внутрішніх конфліктів, втрати смислу й криз самосвідомості.

Проблема ідентичності особистості як інтегративного механізму самосвідомості посідає центральне місце у сучасній психології, оскільки саме через ідентичність узгоджуються уявлення про себе, прийняття соціальних ролей, ціннісні орієнтації та життєва перспектива. Центральне місце посідає дослідження Я.С. Андрушко, де ідентичність особистості визначена як базовий компонент самосвідомості, включений у процес соціалізації, що опосередковується соціокультурними та економічними обставинами. Авторка емпірично вивчила її властивості (стабільність-динамічність, ситуаційність), факторну структуру, вплив вікового розвитку та професійної адаптації, виявивши, що кризи ідентичності виникають через конфлікти самоусвідомлення і можуть призводити до дезорієнтації у соціальній взаємодії [1]. О.А. Герасименко наголошує на особистісній ідентичності як динамічній структурі самосвідомості, що забезпечує відчуття цілісності, безперервності та тотожності, формуючись через самоідентифікацію з цінностями, цілями та переконаннями. Її праці розкривають психологічний зміст поняття, підкреслюючи роль соціальних реакцій та внутрішньої інтеграції у контексті індивідуального розвитку [4]. А.О. Супругіна наголошує на необхідності розрізнення відносно стійкої, організованої системи уявлень про себе (Я-концепції) та більш ситуативного, динамічного Я-образу; при цьому саме ідентичність виконує інтегративну функцію – забезпечує узгодженість самосприйняття у часі, стабілізує ціннісно-сміслові орієнтири та підтримує відчуття безперервності «Я» [10].

М.О. Гребенюк фокусується на самоідентифікації як механізмі становлення ідентичності. У вітчизняному дискурсі самоідентифікацію

описують як процес, що поєднує соціалізаційні впливи та внутрішню роботу особистості зі створення цілісного «Я-образу»; підкреслюється відмінність і водночас взаємозв'язок понять ідентичність – ідентифікація – самоідентифікація. Такий підхід важливий для розуміння ідентичності не лише як результату, а як активного самоконструювання, де самосвідомість виступає простором інтеграції досвіду, емоцій та рефлексії [5].

Інші дослідження торкаються суміжних аспектів: психологічні детермінанти ідентичності (соціокультурні чинники, мотиваційні механізми, зв'язок з атитюдами); ідентифікація як механізм соціалізації (закордонні теорії Е. Еріксона, Дж. Марсія, Ч. Кулі); соціально-психологічні чинники формування ідентичності у контексті професійної чи громадянської сфери. Закордонні студії (наприклад, про *narrative identity* П. Рікера чи *self-identity* Е. Гідденса) фокусуються на морально-психологічних конфліктах, ролі наративу та соціальних норм у інтеграції самосвідомості.

Мета статті – теоретико-концептуальне обґрунтування ідентичності особистості як інтегративного механізму самосвідомості, розкриття її структурних складників (особистісного, соціального, професійного, правового та національного вимірів) і визначення їхньої ролі у забезпеченні психологічної цілісності, безперервності «Я» та здатності особистості до саморегуляції в умовах складних соціальних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що люди змінюються та показують різні сторони себе у різних соціальних, культурних і суспільних контекстах, вони зберігають відчуття того, що є тим самим організмом з часом. Щоб позначити це переживання самототожності попри зміни, використовується поняття ідентичності [11]. Термін «ідентичність» походить від латинського слова «*idem*», що означає «той самий» або «такий самий». Він увійшов до соціальних наук і гуманітарних дисциплін у 1950-х роках і з того часу став широко використовуваним. Його визначали по-різному як більш-менш уніфіковане, плюралістичне чи фрагментоване поняття залежно від більш-менш модерністського чи постмодерністського фреймворку, в якому воно вивчається. Водночас ідентичність вважається більш-менш біологічним, психологічним, соціальним, правовим, культурним чи духовним феноменом відповідно від інтересів дослідників, які її вивчають. Як зазначає М. Везерелл, дослідження ідентичності у найзагальнішому розумінні пов'язане з тим, як особа визначає себе через «ім'я» та «зовніш-

ність», а також із тим, як ці самовизначення реалізуються у різних сферах життя. Іншими словами, ідентичність проявляється не лише у тому, ким особа себе називає або описує, а й у тому, як діє, позиціонує та взаємодіє з іншими [14].

З огляду на це, якщо дослідження ідентичності охоплює питання того, «що саме людина робить» зі своїми уявленнями про себе, то воно неминує враховувати мотиваційні структури самосвідомості. Адже будь-яка дія передбачає внутрішню спонуку, спрямованість і прагнення. Без мотиваційного виміру самосвідомості не відбувається активності, а за відсутності активності не виникає самої проблематики ідентичності як предмета наукового аналізу.

Теоретичне осмислення ідентичності особистості як інтегративного механізму самосвідомості ґрунтується на поєднанні кількох взаємодоповнювальних психологічних підходів: психосоціального, психодинамічного, теорії самодетермінації та наративного підходу.

У межах психосоціальної концепції Е. Еріксона ідентичність розглядається як результат розвитку особистості у процесі взаємодії з соціальним середовищем. Центальною для юнацького віку є криза «ідентичність – рольова невизначеність», у ході якої формується відчуття цілісності та безперервності «Я». Е. Еріксон підкреслював, що ідентичність забезпечує внутрішню узгодженість особистості й водночас її включеність у соціальний контекст. Таким чином, ідентичність постає механізмом інтеграції індивідуального досвіду та соціальних очікувань, що безпосередньо пов'язує її з функціонуванням самосвідомості [7].

У межах психології самості Г. Кохута розмежовуються поняття «самість» та «ідентичність». Самість трактується як глибинна організована структура переживання, що включає мотиваційні полиси амбіцій, ідеалів, здібностей і потреби у належності. Натомість ідентичність формується як поле саморозуміння, яке виникає на основі розвиненої самості та її взаємодії з соціокультурним середовищем. У цьому контексті ідентичність виступає надбудовою над динамікою самості, інтегруючи її мотиваційні структури у рефлексивно усвідомлений образ «Я». Такий підхід дозволяє розглядати ідентичність не лише як когнітивний конструкт, а як процес, що спирається на глибинну мотиваційну організацію особистості [6].

Теорія самодетермінації доповнює інтегративне бачення ідентичності через концепцію базових психологічних потреб – автономії, компетентності та пов'язаності. Відповідно до цієї

теорії, ідентичність стає психологічно зрілою тоді, коли соціальні ролі, цінності та норми інтегруються у структуру самості шляхом внутрішньої інтеріоризації. Якщо інтеграція відбувається автономно, формується цілісна ідентичність, узгоджена з внутрішніми мотивами. Якщо ж процес інтеріоризації є зовнішньо детермінованим, можливе формування жорсткої або фрагментованої ідентичності. Ступінь інтегрованості ідентичності безпосередньо пов'язаний з рівнем психологічного добробуту та саморегуляції [13].

У межах нарративної психології ідентичність розглядається як внутрішня життєва історія, яку особистість створює для надання смислу власному досвіду. Ідентичність формується через інтеграцію реконструйованого минулого, пережитого теперішнього й уявлюваного майбутнього. Самосвідомість у цьому процесі виступає механізмом осмислення та переінтерпретації життєвих подій, що забезпечує безперервність особистісної історії. Таким чином, ідентичність постає як динамічний нарративний конструкт, який інтегрує різні аспекти досвіду в єдину смисловою структуру [12].

Ідентичність як інтегративний механізм самосвідомості має складну багаторівневу структуру, що забезпечує цілісність і безперервність процесу самоусвідомлення. Вона формується через взаємодію кількох взаємопов'язаних структурних складників – особистісного, соціального, професійного, національного та правового вимірів. Кожен із них виконує специфічну функцію в організації внутрішнього досвіду, сприяючи узгодженню різномірних переживань, ролей, цінностей і життєвих смислів у єдину смисловою впорядковану нарративну структуру «Я». Нижче розкрито ці виміри детальніше:

Особистісний вимір становить базовий, внутрішньо-психологічний рівень ідентичності, пов'язаний з індивідуальним саморозумінням, самооцінкою та цілісним образом «Я». Він охоплює рефлексію над власними якостями, переконаннями, емоційними переживаннями, життєвим досвідом та уявленнями про можливі варіанти власного майбутнього («можливі самості»). У цьому вимірі формується відчуття унікальності, внутрішньої послідовності та безперервності особистості у часі.

Як інтегративний механізм самосвідомості, особистісний вимір забезпечує синтез різномірних і навіть суперечливих аспектів внутрішнього досвіду. Саме через нього відбувається узгодження між реальним образом себе, ідеальними уявленнями та соціально очікуваними ролями. У кризових ситуаціях цей вимір виконує стабілі-

зуючу функцію, підтримуючи психологічну стійкість і здатність до саморегуляції [8].

Соціальний вимір пов'язаний з усвідомленням своєї належності до певних соціальних груп, системи міжособистісних відносин і виконання соціальних ролей. Він включає процес ідентифікації з іншими людьми через спільні цінності, норми, символи та форми взаємодії. У межах цього виміру формується відчуття «ми», яке поєднує індивідуальне «Я» з ширшим соціальним контекстом.

Соціальний вимір виконує інтегруючу функцію, опосередковуючи взаємодію між внутрішнім світом особистості та зовнішнім соціальним середовищем. Він сприяє узгодженню особистісних прагнень із груповими очікуваннями та соціальними стандартами, забезпечуючи відчуття соціальної підтримки, значущості та включеності. Саме через соціальний вимір самосвідомість набуває інтерсуб'єктивного характеру, а ідентичність стає результатом постійного діалогу між індивідом і суспільством [3].

Професійний вимір ідентичності пов'язаний із самовизначенням у сфері діяльності, виконанням професійних ролей і досягненням компетентності. Він охоплює формування уявлень про себе як фахівця, розвиток професійних цінностей, амбіцій, відповідальності та само-ефективності.

У цьому вимірі ідентичність конструюється через включення у професійні спільноти, подолання професійних викликів і засвоєння норм діяльності. Як інтегративний елемент самосвідомості, професійний вимір забезпечує часову узгодженість особистості, поєднуючи минулий досвід із теперішніми досягненнями та майбутніми цілями. Він створює відчуття сенсу й напрямку розвитку, підсилюючи загальну психологічну стійкість і суб'єктність особистості [2].

Національний вимір пов'язаний із культурною, етнічною та громадянською приналежністю особистості. Він формується через засвоєння історичних нарративів, мовних традицій, символічних цінностей і колективної пам'яті. У цьому вимірі людина усвідомлює себе частиною більшої культурної спільноти, що має спільну історію, досвід і систему смислів.

Національна ідентичність інтегрує самосвідомість на макрорівні, забезпечуючи відчуття коренів, спадковості та історичної безперервності. В умовах глобалізації та соціальних трансформацій цей вимір виконує стабілізуючу функцію, допомагаючи особистості зберігати ціннісну визначеність навіть у ситуаціях конфлікту між різними ідентифікаційними рівнями. Він поєднує індивідуальний

досвід із колективним, сприяючи формуванню відповідальної громадянської позиції [9].

Правовий вимір пов'язаний з усвідомленням себе як суб'єкта права, засвоєнням правових норм, принципів справедливості, відповідальності та законності. Він формується через правову освіту, правове виховання, правові цінності, переконання та правомірну поведінку в юридично значущих ситуаціях. У цьому вимірі особистість сприймає право як інструмент захисту власних прав і свобод, а також як основу соціального порядку, що регулює взаємодію з державою та іншими суб'єктами.

Правова культура інтегрує самосвідомість на рівні правової ідентичності, забезпечуючи внутрішню узгодженість між моральними переконаннями, правовими знаннями та практичною поведінкою. В умовах правового нігілізму, деформацій правосвідомості чи соціальних трансформацій цей вимір виконує стабілізуючу функцію, допомагаючи особистості зберігати повагу до закону, громадянську відповідальність та ціннісну визначеність навіть у кризових чи конфліктних ситуаціях. Він поєднує індивідуальний правовий досвід із колективними правовими традиціями суспільства, сприяючи формуванню активної правомірної позиції та правової суб'єктності [4].

Таким чином, кожен із зазначених вимірів виконує самостійну, але водночас взаємодоповнювальну функцію у структурі ідентичності. Їхня узгоджена взаємодія забезпечує інтеграцію внутрішнього досвіду особистості з соціальним і культурним контекстом, формуючи цілісну систему самосвідомості. Для узагальнення структурних характеристик та функціонального значення кожного виміру доцільно подати їх у вигляді систематизованої таблиці (табл. 1).

Висновки. Проведений теоретичний аналіз дозволяє зробити висновок, що ідентичність особистості є ключовим інтегративним механіз-

мом самосвідомості, який забезпечує узгодженість, безперервність і цілісність «Я» в умовах динамічних соціальних трансформацій. Вона не обмежується статичним самоописом, а постає як активний процес синтезу внутрішнього досвіду, мотиваційних структур і соціокультурних впливів, що опирається на психосоціальні, психодинамічні, самодетермінаційні та наративні підходи. Зокрема, ідентичність інтегрує реконструйоване минуле, пережите теперішнє та уявлюване майбутнє, сприяючи психологічній стійкості, саморегуляції та адаптації особистості до криз, таких як геополітичні конфлікти чи цифровізація.

Структурні складники ідентичності – особистісний, соціальний, професійний, національний і правовий виміри – виконують взаємодоповнювальні функції: від забезпечення внутрішньої цілісності й унікальності (особистісний) до формування сенсу розвитку (професійний), включеності у соціум (соціальний) і ціннісної визначеності (національний). Їхня узгоджена взаємодія створює рефлексивний простір самосвідомості, де відбувається інтеріоризація соціальних ролей, подолання морально-психологічних конфліктів і підтримка суб'єктної позиції.

Практичне значення одержаних висновків полягає у можливості їх застосування для розробки психологічних інтервенцій, спрямованих на подолання криз ідентичності, посилення психологічної резилієнтності й оптимізацію процесів професійної й соціальної адаптації. Перспективи подальших досліджень передбачають емпіричну верифікацію запропонованої структури ідентичності, вивчення її динаміки у конкретних соціальних групах (наприклад, серед молоді чи осіб, що пережили травматичні події), а також розробку діагностичних інструментів для оцінки рівня інтегрованості ідентичності як фактора самосвідомості.

Таблиця 1

Структура ідентичності як інтегративного механізму самосвідомості

Вимір	Коротка характеристика	Основна функція
Особистісний	Образ «Я», самооцінка, рефлексія власних якостей і досвіду	Забезпечує внутрішню цілісність і психологічну стійкість
Соціальний	Належність до груп, соціальні ролі, взаємодія з іншими	Поєднує індивідуальне «Я» із соціальним середовищем
Професійний	Самовизначення у діяльності, компетентність, досягнення	Формує відчуття сенсу та напрямку розвитку
Національний	Культурна та громадянська приналежність, традиції, цінності	Забезпечує відчуття коренів і ціннісної визначеності
Правовий	Усвідомлення себе як суб'єкта права, правові норми та цінності	Формує правову суб'єктність і відповідальну поведінку

Список використаних джерел

1. Андрушко Я.С. Професійна ідентичність особистості як психологічний феномен. *Актуальні проблеми психології*. 2019. № 19. С. 104–110.
2. Андрушко Я.С. Психологічні особливості формування професійної ідентичності у процесі професіоналізації особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2013. № 1. С. 215–223.
3. Боришевський М.Й. *Особистість у вимірах самосвідомості*. Монографія. Суми : Еллада, 2012. 608 с.
4. Герасименко О.А. Особистісна ідентичність у житті сучасної людини. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : матеріали наук.-практ. конф. Харків, 2020. С. 257–259.
5. Гребенюк М.О. Самоідентифікація як механізм формування ідентичності особистості. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. 2010. Вип. 8. С. 218–227.
6. Краєва О.А. Самість підлітка в контексті подолання кризи його ідентичності. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2010. № 1. С. 119–124.
7. Макарова О.П. Феномен ідентичності в міждисциплінарному вимірі. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : матеріали наук.-практ. конф. Харків, 2018. С. 251–253.
8. Сердюк Л.З. Самодетермінація особистості як психологічна основа її самореалізації. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Київ-Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. Том VI : Психологія обдарованості. Випуск 13. С. 164–173.
9. Співак Л.М. Проблема співвідношення між феноменами «національна самосвідомість» і «національна ідентичність» у психолого-соціологічній проекції. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Вип. 13. С. 445–454.
10. Супругіна А.О. Трансформація «Я-образу» особистості в складних життєвих обставинах : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України». Київ, 2020. 255 с.
11. Erikson E.H. Identity and the life cycle: Selected papers. *Psychological*. 1959. № 1. P. 1–171.
12. McAdams D.P., McLean K.C. Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science*. 2013. Vol. 22. № 3. P. 233–238.
13. Ryan R.M., Deci E.L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*. 2000. Vol. 55. № 1. P. 68–78.
14. Wetherell M. *The SAGE Handbook of Identities*. Thousand Oaks, CA : SAGE Publications Ltd., 2010. 688 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 06.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026